

BALASSA BÁLINT

Írta: BÁNYAI KORNÉL

I.

Hamar ködökbe tűnő múlttal sokszor céltalan s hiába keressük önmagunkat itt a Duna-Tisza táján: sorsunk tragikus sors s legszebb álmaink sebeinkre ír.

Egy nép vergődik itt, örökös tusákban örölte erőit, máról holnapra, bizonytalanul, köd előtte, köd utána, ahogy a mese s Ady Endre mondja. Halálordítás és halálthozó csönd, idegen erők állandó áradása és aszsimilálása, talán ennyi mindössze eddigi történelmünk magva s így könnyen érthető, miért lett irodalmunkban a magyar mondanivaló speciális műfaja a líra s megtalált örök arcunk a tragikum.

Végzetes földünk néha mégis különös és csodálatos üzeneteket küld felénk, ígéket, mik mélyben ízztak századokon át s ránk törve egyszerre megoldják az érthetlent, biztató jeleket mutatnak a ködben. Földünk szavakba menekült élete újra méltóvá teszi számunkra a harcot, s újult erővel és idegekkel tovább üldözzük a csodaszarvast a magyar rengetegben.

Mindenkor a szó, a daloló szó volt egyetlen és igazi mámorunk e tájon, magyar ópium, mely úgy — ahogy mégis életté játszotta keleti álmainkat. Elhívott költőink, akik hullásukkal közös sorsunkat példázzák

a százados sírást, szavakba mentik életük szebb vágyait s versekbe bújnak a mindenholnan rájuk döbbenő halál elől.

A költészet nemcsak művészet, új gyönyörűségekre alkalom és játék s magyarul még inkább nem az. Talán ez az oka, hogy irodalmunkban hiányoznak, vagy csak gyéren találhatók olyan alkotások, melyek a művészi tökéletesség normáival mérhetők. A magyar igék sokszor egyetlen menekülés voltak, szabadság, fegyver, tett és horizon, bő zengésű igék, melyeit egy önmagát lázasan kereső s mindenáron élni akaró nép sorsát vetítik és magyarázzák.

II.

Így látva önmagunkat, irodalmunk célját és értelmét, Balassa Bálint élete és költészete is tiszta képletté válik, melynek színei még most is élő és ösztönző erők. Ember és írás, valóság és álom talán egy költőnknel sem volt olyan nyilvánvalóan vérszerinti egység, egymásnak feltétlen kiegészítése, mint épen Balassánál. Élete minden ízében tragikus és látszólag céltalanul elviharzott élet, fekete talaj, melyből bőségesen s nagy zengéssel támadtak versei. A tragédiából líra lesz, a kudarcokkal zsúfolt szomorú hullásból nagy nyújtózás a végtelen felé. Balassa sorsában sok olyan vonást találunk, melyek mélyebb jelentőséget adnak életének. A XVI. század, széthulló, ide-oda kapkodó magyarja ő, zuhanó magyar úr, kinek sorsán már utolsó és régen bevált fegyvere, a vitézség s az örökös perlekedés sem segít s számos birtokait, büszke várait vesztvén, kereskedő, község csudája lesz, hogy végül egészen az Oceánumig bujdosson bánatában. Vakmerően és féktelenül játszik a sorssal, dolgait " szép tisztességgel " szeretné elvégezni, de minden tette csőd, semmi sem sikerül s a végén minden visszájára fordul. Hadi vállalkozásai, korából is

kirívó furcsa gesztusai és kalandjai tenger bajt zúdítanak nyakába, holott különben bátor és híres vitéz, aki Egerben a magyar föld vitézlő iskolájában tanulta a kardforgatást s egy fennmaradt vers szerint: " tizenegy bajt egy nap vitt erős fegyverben, annyszor! részesült a győzelmekben ". Éjjel nappal lelki ellenségekkel viaskodva egyéb ellenségei is szaporodnak. Barátai, szülei és rokonai elhagyják, házassága szerencsétlen, életének egyetlen tiszta vágya: Losonczy Anna másodszor is cserben hagyja. Mindezen bajok és megpróbáltatások sorában annyira kétségbeesik, hogy egyik legerősebb versében istenhozzádot mondva Magyarországnak, a megmaradt kevés barátoknak s az angyalképet mutató szép szüzeknek, végső elkeseredésében a versírástól is elbúcsúzik és tűznek szánja verseit :

" Ti pedig szerzettem átkozott sok versek,
Búnál kik egyebet nékem nem nyertetek,
Tűzben mind fejenkint égjetez, vesszetez,
Mert haszontalanok jót nem érdemletez. "

De ez csak múltó meghasonlás, a felszín gyorsan suhanó gyűrődése. A versírás továbbra is egyetlen életlehetősége s hogy hasonlatával éljünk, új versei mint hangyák fészükben, úgy fornak elméjében. Balassa mindenkor tudatában van belső értékeinek s legnagyobb szegénységében is góggel és önérzettel viseli sorsát és így ír magáról: " Nemzettel, emberséggel és egyébbel ollyal, kit gonosz szerencse embertől el nem veszthet, alábbvalónak magamat egyik Dobónál sem vallom, értékkel kisebbnek nem mondom. "

Balassa élete nagy mértékben igazolja azt a történelmi folyamatot, ami akkor csak kezdődött s csak később vált nyilvánvalóvá, midőn Mohács után még inkább megfakult a mindent tartó presztízsz. Az erők már kérlelhetetlenül morognak a mélyben. A magyar föld idegen császárok prédája és arénája. Nyugatról

betört a röneszánsz s ennek vallási konklúziója a protesztantizmus. Állandó nyugtalanságban lobognak a lelkek, minden bizonytalan. Ez a harcos, kegyetlen, nagyfeszültségű kor sűrítve adja a múltat s lényegében továbbra is megmaradt tájainkon.

Az állandó nyugtalanság, a közeljáró halálnak sajtó érzése végzetesen magyar betegség. Irodalmunknak s minden tetteinknek örök vonása, mely előre is kétséggé teszi a sikert, életünk gyümölcsös teljességét. Testünk roppant erők ütközőpontja s hogy Kelet és Nyugat állandó súrlódásában valahogy mégis megélhessünk, formák páncéljait váltjuk. Földünk nyugtalansága, rángó kapkodása a halállal teljes XVI. században éri el tetőpontját s különösen nagy lázzal tombolt Balassában.

Balassa életét sohasem szűnő nagy nyugtalanság teszi izzóvá és folyton változóvá, számos botlásainak is jórészt ez a magyarázata. Hogy olvadó vagyonát megmenthesse, formákat bont és formákat cserél, zsarnok s nagy szenvedélyektől fűtött, hirtelen lobbanó temperamentumával állandóan összeütközésbe kerül a hatóságokkal, melyek különben is nem jó szemmel nézik. Sorozatos bukásait, életének növekvő csődjét zsongító mámorokkal takargatja, de "jó ló, hamar agár, ifjak társasága, éles szablya, jó madár, vitézek közt ülven jó borral teli pohár" és minden szerelmek csak múló s nagyon gyöngye gyógyszerek lehettek egy ilyen mélyből üzenő, nagy lobú lélek számára, aki halála előtt való betegségében is Krisztushoz menekülve versekkel bibelődik.

Így omlik mindenkitől elhagyatva és megvetve ez a nyugtalan és heroikus élet, így lesz Balassa sorsa szimbólum, tragikus magyar sors. Így jut el Balassa Bálint a méltó befejezésig, Esztergom ostromáig, melyben megsebesülve, aránylag fiatalon s erejének teljében vívja meg utolsó harcát a mindent békítő halállal.

III

Irodalmunkat Balassáig három centrális alapotívum táplálja: az Isten, a szerelem s a vitézi élet. A vallásos irodalom művelése kezdetben kizárólag a papság kezében volt, míg a vitézi élet egyes jellemző eseteit és példáit, a hadi dolgokat, a vándor énekmondók, a hegedűsök és a lantosok mentették buzdító és nagy közkedveltségnek örvendő versekbe. A szerelmi líra csak a kor népdalaiban: a virágénekekben nyilatkozhatott meg, teljesen megvetve és háttérbe szorítva. Irodalmunk epikai, regisztráló jellegű, egyetlen világ és korpép monoton ismétlése. Ebben a sivárságban elszikkad az egyéniség, nem törhetnek elő az egyéni sors sajátos érzésekből és gondolatokból fakadó hangjai. Még Balassa nagy elődje, a háborgó életű Tinódi Sebestyén is elvész a krónikákban, a külső adathalmazokban s minden igyekezetével is alig adhatott hírt önmagáról.

Ezeket a különböző arcokat, a pap, a trubadúr s a katona hármast egyesíti magában Balassa Bálint a hegedűsök méltó utóda kinek költészetében először jelentkezik a röneszansz legfontosabb árama, az egyéniség, a környezet s más reális értékek szabad érvényesülése.

Balassa Bálint a szerelmi lírát felszabadítja kötött helyzetéből s ez a tette, melyért életében sokat üdözék és rágalmazták, irodalmunk további fejlődése szempontjából talán egyike a legértékesebbeknek. Balassa igazságát hű tanítványa Rimái János meggyőző erővel védelmezi mestere verseihez írt előszavában: " Ha ki a szerelem argumentumában való énekének munkáját nem javallja sőt kárhozzatná, inkább kárhozzassa az egyeb minden nemzetségek nyelvén irt hasonló munkákat is: az deáki nyelvnek kincses tárháza is felette megüresülne, bizony meghalványodnék igen a képe is, ha az

ábrázatait ékesítő egyéb színe közül ezt a tetkintetét felette szépítő miniumját letörtenők róla. "

Balassa nagy intenzitású, tragikus életének egyetlen vigasza s feledtető mámora, a költészet volt. Mély bűgásu lírája állandó epedés a mondhatatlan szépségek után s megnyugvás az Isten bölcs és ellenségeit büntető hatalmában. Jellemző érzések ezek, melyeknek attitűdje rokon a korabeli irodalommal, de ahogy vonatkozásba jutnak Balassa záporos életével, eredeti zamatokkal, komor erővel és bájjal gazdagodnak.

Lírájában korának alapmotívumait a középkor s a röneszansz jellemző vonásait együtt s legtöbbször egymásba fonódva találjuk. Az istenhez a középkor mély hitével és sóvárgásával vitézségért, jó hírért, vig szívért és bátor észért könyörög s isten katonájának vallja magát. Istenes énekeiben, gyónásszerű zoltáraiban a katonai élet képeire s az ősi, primitív istenkép emlékeire bukkanunk. A vallásos énekek sóvárgása szerelmi lírájában is megmarad, sőt fokozódik, török és antik elemekkel bővül. Vitézi., bujdosó énekei, melyek Balassa legfrisebb írásai, kiterjedt sík mezőket s ragyogó felvidéki tájakat villantva először hozzák keretül a magyar tájat s Balassa élénk, mindenre kiterjedő, nagy érdeklődését mutatják. A természet Balassánál a zoltárok jólismert világa: egység, melyben élők és élettelenek, csillagok és versek isten dicsőségét zengik s szerelmesének, kiben a természet nagy szépségei összpontosulnak, díszül és háttérül szolgálnak. Verseinek kusza zsúfoltságát, ezt a minden kezdetet jellemző káoszt, szerves egésszé olvasztja Balassa reális látása s az a mód, ahogyan mindenkor nyíltan s a szépség elkésett középkori nosztalgiájával görgeti tömör és mélyből üzenő szavait.

Balassa versei csodálatos kísérlet, hogy megtalálja önmagát, azokat a maradandó értékeket, melyek csak torzán, vagy sohasem lehettek valóság. Nyugtalan éle-

tébe béke árad s bajainak forrásai: nagy szenvedélyei és érzékenysége altató ritmussá oldódnak.

A versek őszinte tükrében Balassa valóságos arcát látjuk s teljes mélységében megértjük tragikus életét, mely azóta többször is megisméltődött irodalmunkban.

Balassa alapjában mélyen érző, egészséges és vallásos kedély, mégis hitetlenséggel vádolják. Hazáját forrón szereti s mindenkitől megvetve tengerig bújva s hazátlanul. Csélcsap kalandor hírében áll s egész élete egyetlen hiába rajongás, hasztalan szerelem. Tettei korával adekvát erőszakos és garázda vonásokat mutatnak s verseiben bátor őszinteséggel ostorozza a prédáló magyarokat, akik szörnyű nyúzást és fosztást csinálnak az országban s egyik fragmentumában a szegénység pártjára állva nyíltan kimondja: " szegénység nyúzását, egymás vérszopását mindenitek elhagyja. " Versei mindent igazolnak s hatásukat teljes megindultságig fokozza az élet, mely mögöttük lázad és vergődik hasztalan. Ez hatásának titka, így lett Balassa első lírai költőnk, kinek verseit századokon át másolták, adták kézzől-kézre s ott találták az elesett kurucok tarsolyában is.

A magyar irodalom Balassa előtt alig volt több zenét támasztó szövegnél, melyből idegen hatások teljesen száműzték a belső hangot. Balassánál a költészet már nem olesó passzió s megrendelt munka, hanem felösmert, tudatos hivatás. Kenyerének mondja a hitető sok szép szavakat s a versírást élete legfőbb gondjának tekinti. Korának kulturszínvonalán áll, járatos a latin klasszikusokban s az újlatin költészetben. Eredetiben olvassa a német, olasz, török, lengyel irodalmat, jól ismeri az egyházi irodalmat s különösen a zsoltárokat. A horvát és az oláh népköltészetet is tanulmányozza. Egyik levelében szinte dicsekedve említi, hogy: " Ím egy Dekrétum könyvet szerzek, ahhoz egy fekete tás-

kát, azt is ha lehet, nem kevesebb diligenciával olvasom által, mint Cicerót. "

S mindezt a sok új színt, ritmust, más népek gondolat és érzésvilágát egyéni színekkel és zenékkal gazdagítva, életét is jellemző röneszánszserű lázzal ő hozza közelebb s ő öltözteti először magyar nyelvbe: Európával itatja mezőink.

Balassa a magyar nyelv első komoly munkása, aki először vonja magasabb relációba a népdal költészetet s összemarkolva irodalmi múltunkat, nagy bőségben ontja azokat az elemeket, melyek későbbi költőinknél válnak egyre tudatosabb és művészetileg is tökéletesebb egészzé. Ő mutat rá először a magyarság kereszténységet védő történelmi szerepére. Lírája túlnő az egyéni kedvtelés és életszépítés határain s végső kicsengésében a magyar föld első és tudatos jelentkezése S azzal, hogy tisztában van nyelvünk művelésének életet tartó fontosságával s hogy a versírást küldetészerű s értékeket mentő hivatásnak tekinti, belőle indul az igazi mélyből fakadó magyar irodalom.